

Мұхатова О.Х., Смағали А.
Асылбек Сейітовтің жеке тектік қоры және оның маңызы

Мақалада Асылбек Жұманұлы Сейітовтің жеке тектік қоры және оның мазмұны мен маңызы анықталады. Алаштың ардақтысы А. Сейітовтің Қазақстан Республикасы Алматы қаласының Орталық мемлекеттік архивінің 2002 жылы құрылған №357-жеке тектік қордың №1 тізімдемесіне тұрақты түрде сақтауға алынған 1909-2002 жылдар аралығын қамтитын 37 іс сипатталады. А.Ж. Сейітовтің өмірбаянына қатысты материалдардан, дәрігер және қоғам қайраткерінің жарияланымдарынан, Асылбек туралы естеліктерден, фотоқұжаттардан, туысқандарының берген құжаттарынан құралған қордың мазмұны ашылады. Жеке тектік қордағы қоғам қайраткерінің өмірі мен қызметі туралы құжаттар талданады. Қордағы құжаттар және Асылбектің жарияланымдары мен ескертпелері қарастырылады. А.Ж. Сейітов туралы материалдарға сипаттама жасалады. Солардың ішінде естеліктер, хаттар, Асылбек Жұманұлы турасындағы жарық көрген мақалалар, қоғам қайраткерінің есімін ұлықтауға қатысты материалдардың мемлекеттік есепке алынғандығы жөнінде сөз қозғалады. Қордағы істердің номенклатурасы сипатталып, құжаттардың және істердің атаулары, мерзімі, парақ сандары, ескертпелері талданады.

Түйін сөздер: жеке тектік қор, құжат, материал, іс, тізімдеме, Асылбек Сейітов, дәрігер, Алаш ардақтысы, қоғам қайраткері, жазықсыз жазаның құрбаны.

Mukhatova O.Kh., Smagaly A.
Fund documents of personal origin of Seitova Asylbek and its significance

The article defines the content and the value of the personal origin Fund of Asylbek Zhumanovich Seitov. Characterized Affairs fund 37 №357 №1 inventory documents of permanent storage of personal origin venerable Alash A. Seitov for the 1909-2002 biennium. Central State Archive of Almaty city of the Republic of Kazakhstan was established in 2002. Is expanded content-focused fund of materials for the biography A.Zh.Seitov, published articles physician and public figure, memories of Asylbek, documentary photographs from the materials cast other relative. Analyzes the personal documents and materials performance. We consider the documents and fund published articles, notes Asylbek. A review of the materials A.Zh. Seitov. Including recht talking about memories, letters, published articles about Asylbek Zhumanovich, materials to perpetuate the memory of a public figure, which recorded the state archives. Describes nomenclature of cases, the title documents and files, the extreme dates, number of pages and note.

Key words: personal origin foundation document, material, case, inventory, Asylbek Seitov, the doctor, the venerable Alash, a public figure, a victim of political repression.

Мұхатова О.Х., Смағали А.
Документы фонда личного происхождения Сеитова Асылбека и его значение

В статье определяется содержание и значение фонда личного происхождения Асылбека Жумановича Сеитова. Характеризуется 37 дел фонда №357 описи №1 документов постоянного хранения личного происхождения почтенного Алаша А. Сеитова за 1909-2002 гг. Центрального государственного архива города Алматы Республики Казахстан, образованного в 2002 году. Раскрывается содержание фонда, состоящее из материалов к биографии А.Ж. Сеитова, опубликованных статей врача и общественного деятеля, воспоминаний об Асылбеке, фотодокументов, из материалов, переданных родственниками. Анализируются личные документы и материалы служебной деятельности. Проводится обзор к материалам о Сеитове А.Ж. В том числе речь идет о воспоминаниях, письмах, опубликованных статьях об Асылбеке Жумановича, материалах об увековечении памяти общественного деятеля, которые зарегистрированы государственным архивом. Описывается номенклатура дел, заголовка документов и дел, крайние даты, количество листов и примечание.

Ключевые слова: фонд личного происхождения, документ, материал, дело, опись, Асылбек Сеитов, врач, почтенный Алаш, общественный деятель, жертва политических репрессий.

АСЫЛБЕК СЕЙІТОВТІҢ ЖЕКЕ ТЕКТІК ҚОРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ

Қазақстан Республикасы Алматы қаласының Орталық мемлекеттік архивінің №357-жеке тектік қоры Алаштың арысы, қоғам қайраткері, кеңестік солақай саясаттың жазықсыз құрбаны Асылбек Жұманұлы Сейітовке арналған. А.Ж. Сейітовтің құжаттарын архивке тапсырған оның қызы – Клара Асылбекқызы Сейітова. Ғылыми-техникалық өңдеудің нәтижесінде №1 тізімдеме жасалып, 1909-2002 жылдар аралығын қамтитын 37 іс тіркеліп, тұрақты сақтауға алынған [1]. Осылайша 2002 жылы аталмыш қор құрылып, пайдалануға беріле бастады. Қордың тізімдемесін құрастырған – Алматы қаласы орталық мемлекеттік архивінің жоғары категориядағы архивісі Ш.С. Битен. Жеке тектік қор істерінің номенклатурасын бекіткен Алматы қаласы орталық мемлекеттік архивінің директоры А.К. Ботанов. Тізімдемедегі істер «Жеке тектік құжаттармен жұмыс істеу бойынша әдістемелік ұсынымдарына» [2] сәйкес жүйелендіріліп, мынадай сызба бойынша жіктелген: бірінші, А.Ж. Сейітовтің өмірбаянына қатысты, соның ішінде оның жеке құжаттары және қызметіне байланысты материалдар. Екінші Алаш ардақтысының жарияланымдары, үшінші Асылбек туралы материалдар: естеліктер, хаттар, А.Ж. Сейітов туралы жарияланған мақалалар, оның есімін есте сақтау жөнінде құжаттар. Төртінші фотоқұжаттар: Асылбектің өзінің суреттері, қызметін куәландыратын фотоқұжаттар, туысқандарының суреттері. Бесінші А.Ж. Сейітовтің тума-туыстарының материалдары. Сонымен қатар Асылбек Жұманұлы Сейітовтің жеке тектік құжаттарына есімдер көрсеткіші және құжаттық материалдардың жүйелік сызбасы жасалған. Архивист Ш.С. Битен А.Ж. Сейітовтің (1894-1937 жж.) жеке тектік қоры құжаттарының №1 тізімдемесіне алғы сөз жазған.

Асылбек Жұманұлы Сейітов 1894 жылы 22 қаңтарда Омбы генерал-губернаторы жанындағы кеңсе тілмашының отбасында дүниеге келген. Алдымен шіркеу-приход, содан соң Омбы классикалық ерлер гимназиясында білім алған. Гимназияны 1911 жылы тәмамдап, сол жылы Том мемлекеттік университетінің медицина факультетіне оқуға түскен. Сол кезде Том университеті білікті де білімді профессор-оқытушы құрамымен, өзінің түлектеріне терең білім берумен даңқы шыққан оқу орны болатын.

Университетті үздік бітірген Асылбек Омбыға қайта оралып, Баянауылдағы казак станицасы дәрігері қызметіне орналасты. 1917 жылы Орынбор қаласында өткізілген I жалпықазақ съезіне делегат болып сайланған. Съезд президумының төрағасы Халел Досмұхамедұлы, қосалқы төрағалар Ахмет Байтұрсынұлы, әл-Мұхамед Көтібарұлы, ал хатшылық қызметті Міржақып Дулатұлымен бірге Асылбек Жұманұлы атқарды [3, с. 153]. Сол жылдың тамыз айында Ақмолада «Алаш» партиясын құру туралы қаулы қабылдаған уездік съезд өтіп, оның жұмысына Асылбек қатысқан. Алаш партиясының №5 сайлау округінің құрылтай жиналысына үміткерлер тізімінде Әлихан Бөкейхан, Айдархан Тұрлыбек, Әлімхан Ермекев, Халел Ғаббастан соң Асылбек Сейітовтің есімі тұр [3, с. 154]. 1917 жылдың желтоқсан айында Орынборда II жалпықазақ съезі өткізіліп, Алашорда үкіметі құрылды. Омбыдағы Алашорда комитеті құрылып, оның құрамына Мағжан Жұмабай, Айдархан Тұрлыбай, Баймұхамбет Серкебай, Асылбек Сейітов, Мұсылманбек Сейітов, Асылбектің ағасы және тағы басқалар енгізілді. 1918 жылдың мамыр айында Омбыда Алаш партиясының тұғынамасын қабылдаған «Бірлік» жастар ұйымы құрылды. Ұйым жетекшілерінің құрамына Асылбек және Мұсылманбек Сейітов енгізілді. Сол уақытта Семейде құрылған «Жас азамат» ұйымы құрылып, оның құрамына Мұратбек Сейітов (Асылбектің інісі) мүше болып кірді.

1922 жылы А. Сейітовті Семейге губерниялық денсаулық сақтау бөлімінің меңгерушісі қызметіне ауыстырған. Мұнда ол дәрігерлік қызметімен қоса қоғамдық жұмыстарға белсене араласқан. Губерниялық денсаулық сақтаудың меңгерушісі ретінде облыстың денсаулық сақтау саласында қыруар шаруа атқарды. Қызметке тәжірибелі дәрігер-мамандар: Попов, Елизаров, Нығматулин, Зюзин, Байгурын, Барлыбаев, Портнягина, Пшеницынаны шақырып, «Ауыл» және «Березовка» деген шипажайларды ашқан.

1925 жылы Семейде қоғамдық-саяси, экономикалық, ғылыми-педагогикалық және әдеби-өлкетанулық «Таң» журналы шығып тұрды. Оның құрылтайшылары Семей губерниялық партия, атқару және кәсіподақ комитеттері еді. Журналдың небәрі төрт-ақ саны шықты, солардың барлығында дерлік Асылбектің ұрпақтың денсаулығы және тәрбиесі туралы мақалалары жарияланды. Осы орайда 1925 жылы «Таңның» №4 санында жарық көрген «Ел ішіндегі науқастар және денсаулық қорғау

жұмысы» атты мақаласы ерекшеленді. Бұл журналмен біртуар тұлғалар Мұхтар Әуезов пен Сейітбаттал Мустафин тығыз қарым-қатынас орнатқан. Асылбек Жұманұлы мен Сәкен Сейфуллинді ұзақ жылдар бойы рухани жақындық байланыстырды. Сәкен өзінің «Тар жол тайғақ кешу» [4] деп аталатын заманхатында Асылбектің есімін бірнеше қайтара атаған. Олар саяси қызметтерінде әртүрлі тұғырнамада тұрғанымен бір біріне деген шынайы құрметі мен ықыласын жоғалтпаған.

1937 жылдың маусымы мен 3 желтоқсан аралығы Асылбектің өмірі мен қызметіндегі ең қысқа кезең болды. Ол Қазақ денсаулық сақтау комиссариатына бөлім меңгерушісі болып қызметке шақырылды. Медициналық тәжірибесін үзбей, негізгі жұмысын Алматы қаласы темекі фабрикасының жанындағы №5 емхананың дәрігері ретінде жалғастыра берді. 1937 жылдың 3 желтоқсанында ол қамауға алынды. Қамауға алу оның 14 жасар қызының көзінше жүргізілген. Қамауға алу барысында барлық Асылбектің құжаттары, отбасылық суреттері тартып алынған, кейіннен олар мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің архивтерінен жоғалып кеткен. Тек екі айдан соң түнгі сағат екіде оның жұбайы Нафия мен қызына шығарылған сот үкімін оқып берген. Үкім бойынша (ПХКБ үштігінің қаулысы 04.12.1937 ж.) 10 жыл хат жазу қақынан, бас бостандығынан айырып шеткері лагерьге жіберілген. Есімін ақтау анықтамасында үкімнің 1937 жылы 4 желтоқсанда шығарылғандығы жазылған. Қайтыс болған күні анықтама-куәлікте 8 желтоқсан деп көрсетілген. Нафия Сәдуақасқызы Шорманова (оның әжесі Шоқан Уәлихановтың анасы болған) қамауға алынудан сақтану үшін 1938 жылдың қаңтарында Алматыдан Омбыға қашып кеткен. Алайда Омбыда құсадан 1939 жылдың сәуір айында қайтыс болған. Кіші қызы Клара небәрі 8 айлық сәби болатын. Бастарынан өткен ауыр жағдайға қарамастан қыздары аман қалды, әкелерінің жақсы атын қайта жаңғыртып, еліне танытты.

А.Ж. Сейітовтің «Ғұмынамасына» қатысты, соның ішінде оның жеке құжаттары және қызметіне байланысты материалдар бөлімінде Клара Асылбекқызының материалдары бойынша құрастырылған өмірбаяны, қамауға алу және тінту туралы ордер, реабилитациялау құжаттары, қайтыс болғандығы жөнінде куәлік, дәрігерлік қызметін айғақтайтын анықтама жинақталған [1, 4 п].

«А. Сейітовтің жарияланған мақалалары және ескертпелері» деген бөлімде оның «Таң»

журналының беттеріндегі еңбектері және араб графикасынан кириллицаға аударылған машинаға басылған мәтіндер тіркелген.

«А.Ж. Сейітов туралы материалдар» бөлімінде семейлік дәрігер және жазушы Лев Михайлович Власовтың Асылбектің кәсіпқойлығы, білімі мен зиялылығы туралы, әртүрлі адамдардың естеліктері, қызының әкесі, отбасы туралы жарияланымдары, Р.А. Сейітованың тапсырыстарға жауаптары, есімін ақтауға қатысты құжаттар тұрақты сақтауға мемлекеттік есепке алынған. «Фотоқұжаттар» бөлімінде А.Ж. Сейі-

товтің өзінің және туысқандарының суреттері шоғырланған. «А.Ж. Сейітов туысқандарының материалдары» бөлімінде оның қызы жинақтаған ағайынды Сейітовтер: Мұсылманбек, Асылбек және Мұратбек туралы қысқа өмірбаяндық мәліметтер тіркелген. Сондай-ақ К.А. Сейітованың түрлі конференциялар мен еске алу кештеріне шақыру билеттері, Асылбектің отбасы туралы жарияланған мақалалар, Мұратбектің студенттік куәлігі қоса хатталған. Құжаттардың физикалық жағдайы қанағаттанарлық деп көрсетілген [1, 4 п].

А. Сейітов

А. Сейітов отбасымен

1909-2002 жылдар аралығындағы тұрақты сақтаудағы №357-қор №1-тізімдемесінің жеке тектік құжаттары «Сейітов Асылбек Джуманович (1894-1937 гг.) основатель, первый главный врач поликлиники №5 г. Алматы, репрессирован в 1937 году» [1, 5 п.] деп аталады. Аталмыш қор бойынша құрастырылған істердің номенклатурасы 5 бөлімге бөлінген. «А.Ж. Сейітовтің өмірбаянына қатысты материалдар» деген бөлімі екі кезеңнен тұрады. Алғашқысы 1937-1957 жылдар, оны қамауға алуға байланысты құжаттарды шоғырландырған. Олар Асылбекті қамауға алу және тінту туралы №1157 ордер, Ішкі істер халық комиссариаты басқармасының 1937 жылдың 4 желтоқсанындағы мәжілісінің хаттамасынан көшірме, А.Ж. Сейітовті жазалау бойынша Алматы облыстық сотының 1957 жылдың 20 маусымындағы № 44-у-149 анықтамасы, қайтыс болғандығы жөніндегі 1957 жылдың 21 қарашасындағы куәліктің №156 көшірмесін қамтиды. Екінші кезең – 1957-1997 жылдар. Бұл кезеңдегі құжаттар Алаш ардақтысының ақталуына байланысты анықтамалар болып

саналады. Сонымен қатар бірінші бөлімге Асылбектің өмірбаянынан мәлімет беретін құжаттар тіркелген. Оның дәрігерлік қызметін дәйектейтін құжаттар қатарына ҚазССР министрлер кеңесі жанындағы ұлттық қауіпсіздік комитеті берген 1957 жылдың 15 қарашасындағы және №5 емхананың құрылғандығы туралы 1987 жылғы 18 қарашадағы архив анықтамалар жатады.

А.Ж. Сейітовтің жарияланған мақалалары 25 беттен тұратын құжат түрінде тіркелген. Асылбек туралы естеліктерді негізінен қыздары Рауза мен Клара дайындаған. Олар машинкаға терілген түрде сақталған, көлемі 27 парақты құрайды. Тұрақты сақтауға алынған хаттар саналады. Олардың саны – 34 парақ, мерзімдік шегі – 1964-2001 жылдар. Жеке тектік қордағы көлемі жағынан анағұрлым үлкен олар – А.Ж. Сейітов туралы жарияланған мақалалар. Мақалалар «Простор», «Юридическая газета», «Новое поколение», «Семей таңы», «Алматы ақшамы» тәрізді газеттердің беттерінде жарық көрген. Сондай-ақ «Алашорда», «Книга скорби», «Дорогами Гулага», «Страницы трагичес-

ких судеб» сияқты жинақтарда Асылбек туралы айтылған үзінділер де осы бөлімге енгізілген. Қызы Клараның әкесі туралы 1996-2001 жылдар аралығында жарияланған мақалалары 76 беттен тұрады. Асылбек Сейітовтің есімін тарихи жадта қалдыру турасындағы материалдар қатарында қызы Клараның 1997 жылы №5 емханада мемориалды тақта орнату кезіндегі, 1998 жылы 20 маусымда «Жоқтау» жинағының тұсаукесерінде сөйлеген сөздері, Алматы қаласы әкімінің А. Сейітовтің есімін есте сақтау туралы 1999 жылы 12 ақпандағы шешімі, оның атына көше беру туралы ресми өтініш тіркелген. «Фотоқұжаттар» бөлімінде Асылбектің 1909-1915 студенттік жылдарындағы, 1923-1936 жылдардағы әріптестері арасындағы, 1927-1930 жылдардағы отбасылық суреттері қойылған. Осы бөлімді Асылбектің туысқандарының фотосуреттері толықтырған. Мәселен, Асылбектің жары Нафияның атасы – Баянауыл округының аға сұлтаны Мұса Шорманов, оның ұлы Сәдуақас отбасының, Нафия Шорманованың, ағайынды Сейітовтердің, Рауза және Клара Асылбекқызыларының отбасылық, Клара Асылбекқызының саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу кештерінде түскен суреттері жинақталған. Жеке тектік қордағы құжаттардың соңына А.Ж. Сейітовтің

туысқандарының материалдары шоғырландырылған.

Жеке тектік қор үлкен болмағанымен оны зерттеудің маңызы зор. Алаштың арысы Асылбек Жұманұлы Сейітовтің өмірі мен қызметіне байланысты құжаттарды талдау кеңестік большевиктік солақай ұрдажық саясаттың құрбанына айналған тұлғаның халқы үшін сіңірген еңбегіне баға беруге, оның есімін ұлықтауға, келер ұрпақты ұлтжандылыққа тәрбиелеуге жол ашады. Қордың үлкен немесе шағын болуы бірқатар факторларға байланысты. Жойылып кеткен құжаттарын іздеп табу, оларды жүйелеу, архивке өткізу машақаты мол, көп ізденісті талап ететін жұмыс. Осы орайда Клара Асылбекқызының атқарған рөлі ерекше. Әкесінің алдындағы перзенттік борышын өтеуде бар күш-жігерін, ынтасын жұмсады. Біраз жарияланымдармен қатар жеке тектік қор ашуға мұрындық болды. «Ерім деп сүйген ел болғанда, елім дейтін ер болмай ма» деп Алаштың ардақтысы Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, елі мен ерінің есімдерін әспеттеуді заңдылық деп тануға болады. Соңдарынан тарихи жадта сақталатын мұра қалдырған, өнегелі ғұмыр кешкен тұлғаларды зерттеу бізге парыз болса, оны насихаттау міндет болып саналады.

Әдебиеттер

- 1 Центральный государственный архив г. Алматы. – Фонд №357. – Описание №1. Документов постоянного хранения фонда личного происхождения за 1909-2002 гг.
- 2 Методические рекомендации по работе с документами личного происхождения. – М., 1990.
- 3 Асылбек Сейтов: патриот, общественный деятель, ученый. Сборник статей и архивных материалов, посвященный деятельности выдающегося алашского деятеля Асылбека Жумановича Сейтова (1894-1937 гг.). – Астана, 2013.
- 4 Сейфуллин С. Тар жол тайғақ кешу: Тарихи-мемуарлық роман. Төртінші басылым. – Алматы: Жазушы, 1977. – 387 б.

References

- 1 Archive of Status Central Almaty. – №357 Fund. – Inventory №1. Permanens personalem records the origin of the 1909-2002 jj.
- 2 Directoria documentis opus est principium personae. – Moscow, 1990.
- 3 Asylbek Seitov: et palam, et patria, uchenyy. Sbornik vasa in operationes praestantes forma et materia archival Alash Asylbek Zhumanovich Seitova (1894-1937gg). – Astana, 2013. – 397 b.
- 4 Seifullin S. Tar zhol taygak keshy. Tarikhi, memuarlyk novel. Törtinshi basylym. – Almaty «Zhazushy», 1977. – 387b.